

În jurul anului 1000, adică după sfârșitul epocii bronzului. Autorul socotește că acei care au început, odată cu trecerea la epoca bronzului, opera de unificare a micilor unități locale și închegarea lor în colectivități mai mari au fost șefii războinici; fără ca autorul să folosească termenul de „democrație militară”, este limpede că aceasta a fost dominantă societății italiene din acea perioadă. Iar pasul decisiv către închegarea marilor comunități n-a putut fi făcut decât în urma dezvoltării metalurgiei bronzului. Pe de altă parte, unul dintre elementele cele mai semnificative ale „dinamicii istorice” a acestei perioade ar fi constituit, după autor, de faptul că — în timp ce culturile din sud și de pe țărmul mijlociu al Mării Tirenene (Laterza, Gaudio 2, Rinaldone 2) sînt rezultatul dezvoltării organice culturale și continuării grupelor locale eneolitice (Andria, Gaudio 1, Rinaldone 1), cele din N și de pe țărmul mijlociu al Adriaticii (Polada, Asciano, Ripatransone) ar reprezenta unități noi, separate de o cezură istorică mai mult sau mai puțin netă, dar evidentă, deși aceasta n-ar însemna că nu există și unele elemente de continuitate. Mi se pare însă a fi aici o contradicție — dacă nu totală, cel puțin de nuanță — între „continuitatea” enunțată cu prilejul descrierii grupei Polada — care și-ar fi avut rădăcinile în „humusul cultural” constituit de eneoliticul cîmpiei padane — și „cezura istorică” de care se vorbește acum. Pe de altă parte e de mirare că autorul nu atacă în chip direct problema originii populației din nordul și nord-estul Italiei la începutul epocii bronzului, ținînd seama de nenumăratele discuții purtate în

trecut în privința migrațiilor venite de dincolo de Alpi, cu atît mai mult cu cît de aceasta se leagă și problema de asemenea mult dezbătută a indoeuropenizării Italiei.

Pare oricum insuficient să se spună că ampla dezvoltare din prima perioadă a epocii bronzului în nordul Italiei s-ar datora exclusiv celor trei factori principali indicați de autor: meșteșugarii bronzului care au făcut din valea Padului o provincie activă a zonei metalurgice centro-europeană; comunitățile țărănești care au făcut primul pas, decisiv, spre o agricultură mai intensă decît aceea tradițională-eneolitică; și, în sfârșit, negustorii care, spre sfârșitul acestei perioade, au introdus primele acumulări modeste de bogăție într-un circuit economic mai vast.

Aceste obiecții n-ar putea însă îndreptăți o apreciere negativă asupra valorii acestei substanțiale contribuții la studiul preistoriei Italiei. Pe de altă parte, ar fi cu neputință să se încerce, într-o recenzie, discutarea în detaliu a numeroaselor probleme tratate și a concluziilor autorului. Ținînd seama de amploarea informației, de bogăția materialului documentar, de metodică lucrării, de claritatea expunerii și nu în ultimă instanță de permanenta preocupare de a se da sau de a se încerca o reconstituire a procesului istoric parcurs de comunitățile italiene ale primei perioade a epocii bronzului, nu e nici o îndoială că sîntem în fața unei lucrări deosebit de utile pentru oricine dorește să cunoască în detaliu această perioadă a preistoriei Italiei peninsulare și de aceea am socotit indicat să o semnălăm.

Vladimir Dumitrescu

* * * *Извори на българската история* (Fontes Historiae Bulgariae), XV, Sofia, 1972, 321 pagini

În primăvara anului 1972 a apărut la Sofia al XV-lea volum din *Izvoarele istoriei bulgarilor* (al VIII-lea din seria *Fontes Graecae Historiae Bulgariae*), editat de prof. Mihail Voinov. Volumul s-a tipărit sub redacția aceluiași Mihail Voinov, împreună cu Vasilka Tăpkova-Zaimova și Liubomir Ioncev.

În el sînt publicate numai acele părți din operele Annei Comnena, George Akropolita și Theodor Skutariotul în care se păstrează date și informații referitoare la istoria bulgarilor. Ca și în celelalte tomuri, textul grecesc ocupă una din coloanele paginii, în timp ce cealaltă coloană este rezervată traducerii bulgărești.

Toate volumele de izvoare publicate pînă acum sub egida Academiei de Științe din R. P. Bulgaria sufereau de o deficiență care a fost înlăturată odată cu apariția acestui tom. Astfel, acum în textul grecesc sînt indicate paginile ediției din care au fost scoase pasajele traduse.

În josul paginii se află notele — mai puțin numeroase și mai puțin bogate decît la textele apărute pînă în prezent.

Traducerea este ireproșabilă.

Volumul e însoțit de o listă a prescurtărilor și de un *index nominum et rerum*.

Există unele greșeli de tipar, dar ele sînt mai puțin evidente decît la tomurile precedente, ca urmare poate și a faptului că acest al XV-lea volum din izvoarele istoriei bulgarilor a apărut în condiții grafice mai îngrijite.

Nu ne îndoim că volumul va atrage luarea aminte și a cercetătorilor români, fie numai și pentru motivul că în numeroase pasaje din textele Annei Comnena, Akropolita și Theodor Skutariotul există referințe despre vlahii din regiunea Dunării de jos, în special despre cei care trăiau în munții Balcani. Autorii bulgari

țin însă să precizeze că „în multe cazuri prin vlahi [din izvoarele bizantine] sînt indicați bulgari” (p. 307). Evident, un atare punct de vedere intră în contradicție atît cu sensul spuselor cronicarilor bizantini cit și cu realitatea istorică.

Volumul al XV-lea din *Fontes Historiae Bulgaricae* este important și pentru faptul că el ne oferă date privind aspectele sociale, economice și politice ale vieții tuturor comunităților omenești din Peninsula Balcanică și de la Dunărea de jos într-o anumită epocă. Din păcate, motive de ordin tehnic i-au împiedicat pe Mihail Voinov, Vasilka Tăpkova-Zaimova și Liubomir Ioncev să întregescă tabloul societății omenești din această parte a Europei în secolul al XII-lea și prima jumătate a secolului al XIII-lea și cu alte izvoare literare. În nădejdea că acest gol va fi umplut într-un viitor pe care-l dorim cit mai apropiat, recomandăm cu căldură bizantinologilor, arheologilor și, în general, tuturor istoricilor care-și îndreaptă atenția asupra trecutului regiunilor balcanice la începutul celui de al II-lea mileniu e.n. acest al XV-lea tom din *Fontes Historiae Bulgaricae*.

Petre Diaconu

BEȘEVLIËV, V, *Les inscriptions protobulgares et leur portée culturelle et historique*, în *Byzantino-Slavica*, *Revue internationale des études byzantines*, XXXII, Praga, 1971, fasc. 1, p. 35—51.

În prima parte a articolului său, V. Beșevliev¹ trece, rapid, în revistă cele mai importante evenimente politice din sec. VI—VII petrecute în Peninsula Balcanică, evenimente care culminează cu așezarea la sud de Dunăre a protobulgarilor, în jurul anului 680.

Protobulgarii (numiți ca atare pentru a-i deosebi de bulgarii slavizați mai târziu) au înființat, după cum se știe, un stat puternic care, cu întreruperile provocate de revenirea stăpînirii bizantine la Dunărea de jos, iar mai târziu de ocupația otomană, a supraviețuit pînă în zilele noastre.

¹ O bună parte a problemelor dezbătute în acest articol, au fost tratate pe larg în volumul lui V. Beșevliev *Die protobulgarischen Inschriften*, Berlin, 1963.

Statul bulgar, susține V. Beșevliev, este nu numai primul, ci și cel mai vechi stat balcanic, exceptînd, evident, pe cel grec. Timp de două secole, organizarea, instituțiile și obiceiurile protobulgarilor au dominat în statul creat pe la 680—681. Acestor protobulgari li se datorează și cele peste 100 de inscripții în limba greacă săpate în piatră și găsite aproape toate în partea de nord-est a Bulgariei, mai ales în apropierea Pliskăi, capitala primului stat bulgar. Inscripțiile datează din secolul al IX-lea.

Plecînd de la conținutul inscripțiilor, autorul prezintă pe scurt titlurile și funcțiile conducătorilor și dregătorilor celor mai importanți.